

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віднянський С., Мартинов А. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу. 2-ге вид., доп. і перероб. К.: Києво-Могилянська Академія, 2011. 395 с.
2. Браницкий А., Бугров Р. История объединения Европы: учебное пособие. Нижний Новгород: Издательство Нижегородского государственного университета, 2010. 117 с.
3. Гнатюк М., Черногор Я. Зародження ідей об'єднання Європи. Віче. 2010. № 20. URL: <http://www.viche.info/journal/2239/>.
4. Penn W. The Peace of Europe: The Fruits of Solitude and Other Writings. London: J.M. Dent, 1916. 292 p.
5. Геффернен М. Значення Європи. Географія та геополітика. Пер. з англ. К.: Дух і Літера, 2011. 464 с.
6. Ржевська В. Політико-правові ідеї І. Бентама щодо встановлення та засобів підтримки тривалого міжнародного миру. Актуальні питання публічного та приватного права. 2013. № 1. С. 185–190.
7. Киссинджер Г. Дипломатія. Пер. В. Львова. М.: Ладомир, 1997. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1016921>.
8. Борко Ю. «Европейская идея»: от утопии – к реальности. Заглядывая в XXI в.: Европейский Союз и Содружество Независимых Государств. М.: Интердиалект, 1998. С. 15–51.
9. Larres K. Integrating Europe or Ending the Cold War? Churchill's post-war foreign policy. Journal of European Integration History. 1996. Volume 2. Number 1. P. 15–50.
10. Черчилль У. Вторая мировая война: в 3-х книгах. Кн. 1. Т. I – II. Пер. с англ. М.: Воениздат, 1991. 592 с.
11. Danzig J. Winston Churchill: A founder of the European Union // EU ROPE. A blog by Jon Danzig. 2013. 10 November. URL: <http://eu-rope.ideasonlineurope.eu/2013/11/10/winston-churchill-a-founder-of-the-european-union/>.

УДК 321.01:364–146.2

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

THE CONCEPT AND ESSENCE OF A SOCIAL STATE

Кушик В.Р.,

*аспірант кафедри загальнотеоретичного правознавства та публічного права
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

Статтю присвячено дослідженню соціальної держави, причинам її виникнення та розвитку. Розглядаються суспільні проблеми, які покликана вирішити соціальна держава, наводяться приклади визначення соціальної держави та короткий екскурс в її базову типологію. Обґрунтовується необхідність еволюції держав у напрямі забезпечення соціальних та економічних прав.

Ключові слова: соціальна держава, соціальні та економічні права, матеріальна рівність.

Статья посвящена исследованию социального государства, причин его возникновения и развития. Рассматриваются общественные проблемы, которые призвано решить социальное государство, приведены примеры определения социального государства и краткий экскурс в его базовую типологию. Обосновывается необходимость развития государств в направлении обеспечения социальных прав.

Ключевые слова: социальное государство, социальные и экономические права, материальное равенство.

The article is devoted to the study of the social state, the causes of its emergence and development. The social problems that social state is called to solve are considered, examples of the definition of a social state and a brief overview of its basic typology are given. The necessity of development of states in the direction of ensuring social rights is substantiated.

Key words: social state, social and economic rights, material equality.

Постановка проблеми. Наукове зацікавлення дослідженням держав, які стали на шлях розвитку та захисту соціальних та економічних прав людини, постійно зростає. Це зумовлено тим, що закріплення прав другого покоління стає природним шляхом еволюції розвинених держав. Однак у наукових колах немає уніфікованого поняття соціальної держави та єдиного підходу до її розуміння. Як і не має уніфікованого принципу, за яким мали б вибудовуватися способи захисту соціальних прав.

Стан дослідження. Соціальну державу вивчали такі науковці, як: Ю. Хабермас, Х. Гайслер, Р. фон Моль, Л. фон Штейн, Х. Цахер та ін. Серед вітчизняних дослідників можна виділити таких, як: М. Козюбра, В. Яковюк, В. Шаповал, Л. Четверікова, Н. Батура, О. Головащенко, В. Гетьман та ін.

Мета статті – дослідити різні підходи до визначення і розуміння соціальної держави та розглянути основні причини її виникнення.

Виклад основного матеріалу. Ідеї соціальної справедливості, за принципами яких мало б бути організоване державне і суспільне життя, сягають корінням у далеке минуле. Ще за багато століть до того, як виникло поняття «соціальна держава», мислителі різних епох та типів держав висловлювалися про баланс інтересів між суспіль-

ством та державою. У вирішенні цих питань бачили шлях до досягнення гармонії в стосунках, до реалізації вічної ідеї доброго суспільства та загального блага.

Німецький філософ Ю. Хабермас зазначав, що ідея соціальної держави успадкована від соціальних рухів 19 ст., зумовлена утопічними уявленнями ранніх соціалістів, виражених в ідеї «звільнення праці», яке повинно привести до створення асоціацій вільних та рівних виробників – нової форми суспільного життя [1, с. 74]. Німецький дослідник Х. Гайслер писав, що в той період проведення соціальної політики було зумовлено передусім конфліктом між працею та капіталом, і завданням цієї політики було покращення умов праці робітників. Така політика була успішною і пом'якшувала конфлікт між працею та капіталом, хоча це було радше питанням праці, а не соціальним питанням [2, с. 434].

Роздуми про працю у світлі соціальної держави вносили новий елемент – «відносини, що відповідають людській гідності», які виникають у результаті поступових реформ, спрямованих на покращення умов праці, створення повної зайнятості й соціальної безпеки. Вважалося, що успіх у реалізації ідеї соціальної держави залежить від здатності державної влади забезпечити ріст капіталістичного виробництва, пом'якшити кризові явища, запобігти ліквідації

робочих місць, підвищити статус найманих працівників і за допомогою державного втручання забезпечити мирне співіснування між демократією та капіталізмом [2, с. 434].

До 19 ст. соціальна держава не існувала як самостійне теоретичне вчення. Ідеї гідного матеріального становища, пагубності нерівності, питання справедливої оплати праці тощо були відокремленими елементами економічних, правових та інших досліджень, які ставили за мету створення нового державного устрою. Теорія соціальної держави зародилася в другій половині 19 ст. Передумовами цього була економічна криза, масові звільнення людей та їх збідніння, а також різкий поділ суспільства за економічною ознакою, який мистив загрозу соціальних конфліктів і потрясінь. Такі обставини зумовили необхідність якісного перегляду ролі держави в суспільстві та її ролі в житті окремої людини. У той час більшість країн Європи мали ліберальний державний устрій. Однак «формальна рівність матеріально нерівних, зате оголошених вільними, навряд чи була привабливою для більшості незможних людей» [3, с. 88–89]. Тому нарізла необхідність якісних змін всередині держав та пошуку нових підходів до усвідомлення таких понять, як гідність, справедливість, рівність і свобода.

Роберт фон Моль у 1832 р. видав книгу «Наука поліції під витоками правової держави», в якій приписував державі завдання організації загальної сили (очевидно, суспільства) з метою розвитку, допомоги, захисту та досягнення розумних цілей як окремим громадянином, суспільними прошарками так і суспільством загалом [4, с. 2]. Автор надає державі низку обов'язків для реалізації цих завдань. До них належать забезпечення умов для того, щоб кожний громадянин мав всі можливості для реалізації власних талантів, за допомогою державних заходів та установ, і допомога в разі скрути та життєвих труднощів [4, с. 2]. Отже, ця концепція рівних соціальних можливостей солідарна з теорією соціальної держави. Роберт фон Моль у своїй роботі пише про три можливі причини таких життєвих труднощів. До них учений відносить високі ціни на товари першої необхідності, бідність та протистояння капіталу. Науковець справедливо зазначав шкідливість такого стану речей для держави загалом, а також ту обставину, що саме держава може і зобов'язана надавати допомогу: «У моральному і правовому плані дорожнеча впливає негативно, знищує віру в те, що власними зусиллями можна здобути добробут, і цим зумовлена заневіра, яка легко спонукає осіб, бідних і голодних, до різноманітних злочинів, здебільшого до злочинів проти власності. Велика і тривала дорожнеча стає навіть небезпечною для держави, бо доводить до розпачу масу бідних людей, які обуренням і нападами на майно й осіб прагнуть змін або підступним чином опиняються в руках внутрішніх і зовнішніх ворогів наявного порядку як засіб для підготовки великих політичних переворотів» [4, с. 291–292].

У своїй праці Р. фон Моль порушив питання, які і сьогодні залишаються дискусійними. Наприклад, автор говорить про необхідність державної підтримки найбідніших верств населення та запитує: «Чи скрута дає право окремим особам або класам вимагати допомоги від держави?». Наводить різні аргументи як на користь такої думки, так і проти неї, вчений все ж таки дійшов висновку, що турбота про бідних належить до обов'язку держави, який має виконуватися з огляду на важливість і наявність коштів. Отже, обов'язок держави піклуватися про убогих не співвідноситься, на думку дослідника, із суб'єктивним правом конкретної людини на виконання державою всіх її соціальних вимог [4, с. 298]. Треба зазначити, що Р. фон Моль не був прихильником патерналістської держави. Він радше противник «зайвої допомоги з боку держави», обгрунтовує це тим, що громадяни відвикають від власної підприємливості та праці, стають схильними до ліні, що в є дуже поганою рисою народу, якщо він не звик до са-

мостійності і за кожної нагоди очікує допомоги тільки від держави [4, с. 20].

Згідно із вченням Р. фон Моля, держава об'єднує в собі силу всіх її громадян, яка повинна спрямовуватися на допомогу і захист кожного окремого її члена. Громадяни ставлять перед собою розумні життєві цілі, рухаються до них самостійно, завдяки власній підприємливості, але водночас вони мають право розраховувати на підтримку держави в разі життєвих труднощів. Держава зобов'язана допомагати насамперед всьому суспільству, створювати умови для викорінення таких явищ, як дорожнеча, бідність і нерівність. Окремий громадянин стає суб'єктом державної турботи за важкої життєвої ситуації. Підтримка найбідніших верств населення належить до обов'язків держави як зі співчуття, так і для недопущення політичних переворотів, проте вона зумовлена фінансовими можливостями держави.

Лоренц фон Штейн, німецький правознавець, відомий як автор ідеї соціальної держави, зробив значний внесок у розвиток вчення про соціальну державу. Політико-правові погляди Лоренца фон Штейна сформувалися вже під впливом соціалістичних і комуністичних рухів, які спонукали його до вивчення соціалістичного руху у Франції. Відповідно до його теорії, завданням держави є добробут кожної людини: «Держава складається саме із сукупності своїх громадян, і ступінь цілісного особистісного розвитку кожного окремого члена характеризує також ступінь і зміст розвитку самої держави. Отже, успіх кожного окремого громадянина стає ціллю держави і є благом» [5, с. 7–8]. Дана концепція заснована на відділенні держави від суспільства, яке складається із класів, що мають протилежні інтереси. Суспільство, як вважав Л. фон Штейн, є необхідним організмом, але його недостатньо, тому що повний індивідуальний розвиток у ньому можливий тільки для окремих осіб, а сили окремої особистості обмежені. Держава ж є тим відсутнім органом, «абсолютною необхідністю в людському співжитті» [5, с. 3], сутність якого полягає в тому, що вона знаходить свій вищий розвиток «не в розвитку якоїсь однієї частини цього співжиття, але лише в розвитку всіх окремих людей, до того ж ступінь її власного розвитку визначається ступенем розвитку всіх окремих людей» [5, с. 3]. Виходячи з такого призначення держави, вчений дійшов висновку, що вона, на відміну від суспільства, має бути незалежною від класів.

Заслугою Л. фон Штейна є формулювання «соціального питання». Він бачив небезпеку в речах, які заважали активному розвитку суспільства. Такі обставини породжували потребу в подоланні цих перешкод і викликали питання, яким чином робочий клас може здобувати капітал та ставати господарсько самостійним [5, с. 3]. По суті, ідеться про створення міцного середнього класу. Суть ідей про соціальну державу Л. фон Штейна полягала у вирішенні цих питань. «Управління суспільним розвитком» складається із сукупності видів діяльності й установ суспільства і держави, а його сутність полягає в тому, щоб «все управління на всіх проектах було пронизано і втілено за тим принципом, за яким робочим класам пропонуються всі ті умови розвитку, яких вони через відсутність капіталу не можуть досягти самі, ні своєю фізичною, ні своєю розумовою працею, і щоб набуття капіталу було надано саме цим класам» [5, с. 5]. Л. фон Штейн вважав завданням соціальної держави усунення суперечностей між працею і капіталом, створення умов для збагачення робітничого класу. Він зазначав, що не можна досягти державного добробуту раз і на завжди, держава повинна постійно розвиватися і прангути благополуччя для всіх осіб, піклуванням про всіх громадян вона дбає про себе [5, с. 7].

Черговий сплеск цікавості до наукового розроблення теорії соціальної держави спостерігався після Другої світової війни, коли декілька держав (Федеративна Республіка Німеччини (далі – ФРН), Франція, Японія, Італія)

під час ухвалення основних законів проголосили себе соціальними, або закріпили соціальні обов'язки держави перед населенням. У 70-х рр. XX ст. статус соціальної держави набув конституційного закріплення в Іспанії, Португалії, Швеції та деяких інших країнах. Німецький дослідник Х. Цахер щодо цього зазначив: «Констатація соціальної держави стає завданням, метою і правовою нормою» [6, с. 64]. Феномен соціальної держави переходить з області ідей і міркувань і стає більш відчутним предметом дослідження.

Варто зазначити, що зміст зазначеного вище поняття значно збагатився порівняно з ранніми дослідженнями, про що свідчать, наприклад, уявлення Х. Цахера про те, що соціальна держава пов'язана з федерацією, республікою, демократією і правовою державою. Соціальність наявна у фундаментальних нормах. Отже, соціальну державу розглядають тепер як особливий тип держави, якому притаманні конкретні ознаки. Серед таких називають гідний людини прожитковий мінімум, соціальну рівність, соціальне забезпечення, загальний добробут тощо.

Немає уніфікованого поняття соціальної держави. А. Самалін вважає, що «соціальна держава – це соціально-економічна організація, яка гарантує основній частині найманих працівників певний рівень економічної та соціальної стабільності завдяки ефективному економічному та державному управлінню» [7, с. 330]. За І. Яковюком, соціальна держава має «соціально-демократичну орієнтацію, специфіка якої полягає у функціональній єдності конституційних принципів демократичної, правової та соціальної державності» [8, с. 99]. Г. Браун вважає, що «соціальна держава – це політична організація суспільства, де існує централізоване регулювання співіснування громадян та піклування про них із боку держави, яка є проявом сучасної демократії й існує на основі господарської системи, яка ґрунтується на ідеї соціальної справедливості» [9, с. 14–19]. Л. Четверікова вважає, що «соціальна держава покликана досягти загального добробуту суспільства шляхом надання мінімальної соціальної підтримки та створення умов для досягнення високого рівня добробуту її громадянами, забезпечуючи стабільність і безпеку в суспільстві» [10, с. 103–107]. Н. Батура визначає соціальну державу як «демократичну, правову державу, яка характеризується проведенням економічної та соціальної політики, спрямованої на досягнення в суспільстві злагоди, соціальної справедливості та забезпечення добробуту всіх верств населення» [11, с. 7]. Г. Гетьман бачить у соціальній державі «гарантування умов гідного життя, вільного та всебічного розвитку особистості та забезпечення реалізації інтересів кожного громадянина та суспільства загалом» [12, с. 127]. О. Головащенко визначає соціальну державу як «державу, яка активно реалізує широкомасштабну соціальну політику, сприяє здійсненню комплексу соціально-економічних, екологічних та культурних прав людини і громадянина в обсягах, що дозволяють втілити в життя конституційне визначення людини як найвищої соціальної цінності в суспільстві» [13, с. 10]. Л. Гапоненко соціальну державу розуміє як таку, яка «сприяє самостійності та відповідальності кожного індивіда за свої дії і водночас надає соціальну допомогу громадянам, які не можуть нести відповідальність за власне благополуччя» [14, с. 22].

Всередині 50-х рр. XX ст. поруч із терміном «соціальна держава» з'являються поняття «державна загального добробуту», «державна благоденства», «соціально-правова держава» та інші [15, с. 246–254]. Один з авторів теорії держави благоденства, шведський економіст К. Мюрдаль, бачив завдання індустріальних держав у тому, щоб мирно, без революцій, узгодити економіку країни з інтересами більшості громадян. Для цього автор пропонував поєднувати ринкові відносини з державним плануванням, а також укріплювати демократію. Теорія держави благоденства поширилася в країнах Північної Європи, а також

у Великобританії. У літературі теорії соціальної держави та держави благоденства не протиставляються одна одній і часто вживаються як взаємодоповнюючі поняття. Зокрема, Р. Дарендорф зазначав: «Я вважаю кращим поняття «соціальна держава»: вона забезпечує всіх членів суспільства всією повнотою цивільних прав; ніхто не має права зосереджувати у своїх руках такі інструменти влади (економічні або політичні), які дозволили б йому обмежувати громадянські права ближнього. Кожен повинен мати можливість знайти принаймні мінімально гідні умови життя» [16, с. 815]. Цю позицію поділяє і П. Гончаров, який вважає, що «поняття соціальної держави точніше і повніше відображає багатогранну діяльність сучасної держави у сфері соціально-економічних та інших суспільних відносин, тому надає більш широкі можливості для дослідження даного феномена» [16, с. 815].

Р. Еспінг-Андерсен запропонував класифікувати соціальні держави за трьома основними типами: ліберальна, консервативна та соціал-демократична [17, с. 30]. Всі три типи мають помітні особливості, що і зробило таку класифікацію популярною в наукових колах.

До представників ліберальної моделі соціальної держави можна віднести Сполчені Штати Америки (далі – США), Канаду, Велику Британію, Ірландію, Австралію. Держави з такою моделлю на перше місце ставлять приватну власність та застосовують ринкові інструменти для вирішення соціального питання. Держава зводить до мінімуму власне втручання в економічні процеси вільного ринку, а заходи регулювання застосовує лише до обмеженого кола питань. Ліберальна модель соціальної держави покладає на людину особисту відповідальність за її благополуччя, хоча відмінні принципи діють для військовослужбовців та державних службовців. Водночас така держава стимулює надання приватних соціальних послуг, послуг страхування життя та здоров'я, а також недержавного пенсійного страхування, що і є соціальними гарантіями. Невелика соціальна допомога з боку держави, а також деякі субсидії надаються конкретним категоріям осіб, що говорить про адресність такої допомоги, і надана вона буде тільки після того, як особа підтвердить необхідність допомоги. Така політика спрямована на згладжування економічної нерівності, водночас її мінімально необхідний рівень стимулює громадян досягати благополуччя власною працею [18, с. 43]. «Ідеологічно лібералізм протистоїть консерватизму в питаннях про роль держави та щодо допустимого швидкості змін у політиці, та соціалізму, комунізму, колективізму тощо в питаннях приватної власності і питаннях соціальної підтримки з боку держави» [19].

До представників консервативної моделі соціальної держави можна віднести Австрію, Францію, Німеччину, Італію, Голандію, в яких соціально орієнтована ринкова економіка. Покликання консервативної соціальної політики полягає в тому, щоб вирішити питання, які не здатен вирішити капіталізм. Це питання соціального забезпечення в старості, у разі хвороби, питання доступності житла й освіти. Консерватори вважають, що держава повинна забезпечити рівність можливостей для всіх громадян, а подальший успіх людини – це її особиста відповідальність. Перерозподіл матеріальних благ перебуває під суворим контролем держави. Розмір соціальної допомоги залежить від розміру доходів та страхових платежів. Розмір допомоги з безробіття залежить від стажу роботи та тривалості сплати соціальних відрахувань і їхнього розміру. Особливо відмінністю консервативної моделі соціальної держави є право на самоврядування соціальних кас, які управляються роботодавцями та профспілками [20, с. 54]. Це вид соціального партнерства, в якому беруть участь держава, приватний сектор, благодійні організації та громадські спільноти. Соціальна політика спрямовується на визначення причин бідності та їх ліквідацію, оскільки процес перерозподілу матеріальних благ не здатен подолати бід-

ність, а з покладанням на державу людина може припинити піклування про власне благополуччя. Ідеологічно консерватизм протистоїть лібералізму та соціалізму.

До представників соціал-демократичної моделі соціальної держави можна віднести Швецію, Швейцарію, Норвегію, Фінляндію, Данію, Нідерланди, в яких соціальна сфера забезпечується з державного бюджету, який наповнюється завдяки високим податкам і прибутку державних підприємств. Соціал-демократи вважають, що держава може вважатися соціальною тоді, коли в суспільстві утверджуються принципи справедливості, рівності, свободи та солідарності. Соціал-демократична концепція максимально зменшує нерівність у розподілі матеріальних благ шляхом згладжування відмінностей у соціальному статусі та доходах. Соціальна справедливість має реалізуватися шляхом створення рівних умов та шляхом справедливого розподілу благ. Діє принцип універсальності соціальної допомоги, на відміну від ліберальної моделі соціальної держави, де допомога має адресний характер. Характерною відмінністю соціал-демократичної моделі соціальної держави є особлива турбота про зайнятість населення, що завжди підтримується на високому рівні, та загальнонаціональне регулювання ринку праці. Держава гарантує людині гідні умови праці та допомогу в працевлаштуванні, дохід, захист екології, доступну медицину [21, с. 33].

Прихильники цих концепцій єдині в тому, що одним з основних завдань соціальної держави є розширення демократії, надання всім громадянам соціальних прав шляхом справедливого перерозподілу доходів. Вважалось, що забезпеченням гарантованих стандартів життя під державним контролем соціальна держава здатна скоротити розрив у доходах, рівні освіти та зайнятості населення. Це розглядалось як засіб уникнення класових конфліктів та засіб інтеграції суспільства в цю систему.

В європейському розумінні соціальна держава повинна допомогти урядам країн врівноважувати конкуруючу динаміку капіталізму, справедливості та демократії. В умовах вільної ринкової економіки характерною є тенденція нерівності доходів та нерівномірного розподілу економічних благ, тоді як демократичний складник прагне розподіляти політичну владу справедливо та сприяти досягненню соціальної рівності.

В європейському розумінні соціальна держава виконує три основні функції: функцію перерозподілу матеріальних благ різними способами з метою соціального захисту вразливих верств населення. Соціальна держава повинна мати державні установи та механізми, спрямовані на ліквідацію бідності. Норми ринку праці повинні захищати працівників від несправедливого звільнення та забезпечувати правовий захист тимчасових працівників; функцію накопичення, за допомогою якої соціальна держава сприяє матеріальному благополуччю людини в старості, основним елементом якого є пенсія; функцію соціальних інвестицій, яка дає змогу інвестувати в людський та соціальний капітал країни. Це передбачає матеріальну підтримку чи забезпечення дитячих садочків, державних університетів, позауніверситетську підготовку, специфічні види праці, податкові пільги й інше. У макроекономічному плані державні соціальні бюджети є «стабілізаторами» на випадок економічних криз як на індивідуальному, так і на національному рівнях.

Практичне втілення принципів соціальної держави в закордонних країнах розкрило внутрішні суперечності і проблеми цього процесу, що стало причиною дискусії про кризу соціальної держави і її майбутнього серед іноземних дослідників у 80–90-ті рр. ХХ ст. До ключових проблем функціонування соціальної держави можна віднести невідповідність витрат, що зростають, на соціальні програми труднощам економічного характеру, розростання адміністративного апарату для обслуговування

соціальних програм, що теж потребує від суспільства додаткових витрат і ускладнює процес отримання соціальної підтримки, можливість розвинених європейських держав поширювати проведену ними соціальну політику на осіб, які не є їхніми громадянами. У дискусіях науковців були висловлені навіть такі крайні судження, як необхідність випробування нових форм суспільної «соціальності», які могли б протистояти державі. Загалом, обговорення цього питання в наукових колах мало позитивне значення, тому що дозволило переосмислити зроблені кроки, знайти причини кризових явищ і способи їх подолання. Зокрема, дослідники дійшли висновку про неприпустимість перетворення соціальної держави на державу матеріального забезпечення, що може спричинити її руйнування. Поруч із принципом солідарності завжди повинен враховуватися і принцип субсидіарності, чого можна досягти шляхом проведення політики повної зайнятості. Висловлено думку про те, що в завдання соціальної держави входять більш широкі функції, ніж тільки вирівнювання і коригування небажаних наслідків ринку, а однобоке розуміння соціальної держави перетворює її на благодійну установу і позбавляє змісту [22, с. 131–132]. Незважаючи на кризові явища, багато авторів зазначають, що не може йтися про демонтаж соціальної держави, необхідно модернізувати соціальну державу, пристосувати її до мінливих зовнішніх умов.

Вивчення питання про визначення сучасною вітчизняною правовою наукою поняття соціальної держави показало, що воно сьогодні має дискусійний характер. Наявні в літературі визначення дозволяють дійти висновку, що до специфічних рис соціальної держави вчені відносять: прагнення досягти загального блага, забезпечення гідних умов життя, прагнення соціальної справедливості та рівних можливостей для самореалізації, наявність прогресивного соціального законодавства, конституційне закріплення соціальних гарантій, піклування держави про основні соціальні потреби: охорону здоров'я, освіту, зокрема безкоштовну, забезпечення гідних умов життя пенсіонерів, непрацевдатних, безробітних, багатодітних сімей, незаможних. Усі сфери суспільного життя такої держави ґрунтуються на моральних, загальнолюдських принципах соціальної справедливості, рівності і суспільної солідарності, спрямовані на створення умов, необхідних для гідного життя і всебічного розвитку кожної людини. Практично всі автори нерозривно пов'язують соціальну державу з демократією, правовою державою, рівністю і справедливістю, солідарністю, громадянським суспільством, правами людини.

Однак деякі науковці розуміють соціальну державу лише як законодавчо закріплену соціальну функцію держави [23, с. 22]. Але сутність соціальної держави не може бути звужена лише до соціальної функції сучасної держави. Ця думка дуже вузько розглядає соціальну державу і не враховує відносин соціального партнерства, солідарності та той факт, що за такого підходу людина буде об'єктом турботи з боку держави, а не самостійною особистістю. Виконання будь-якої функції держави залежить від багатьох чинників, які впливають на якість її виконання та на те, чи буде така функція в принципі виконана. Захищати своє суб'єктивне право, наполягаючи на виконанні державою її функцій, складно, а інколи і неможливо. Тому така позиція ґрунтується не на праві людини на гідне життя, а на потребі враховувати інтереси суспільства для того, щоб уникнути загрози соціальних потрясінь. Отже, ближчою до істини здається думка, основана на віднесенні соціальної держави до такої, яка має власні специфічні риси, трактується як особливий різновид розвиненого суспільства, в якому всі напрями державної діяльності об'єднані спільною метою – забезпеченням всебічного розвитку особистості та гідного рівня життя людини.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що концепція соціальної держави виникла під впливом об'єктивних причин соціально-економічного і політичного характеру і була заснована передусім на визнанні за державою ролі активного елемента соціального життя. Кризові явища так чи інакше зачепили наприкінці XIX ст. більшість європейських держав, наочно продемонстрували, що держава – «нічний сторож» вже не могла задовольняти суспільство, яке потребувало регулювання економічної і соціальної сфер. У цей період активніше проявляється класова нерівність, зростає суспільне невдоволення, що загрожувало соціальними переворотами. Відсутність мінімальних соціальних гарантій неминуче породила розшарування суспільства, оскільки не всі ма-

ють здатність до постійної боротьби і конкуренції в умовах вільного ринку. Тому саме соціальна держава повинна спрямувати свої зусилля на подолання економічної нерівності за допомогою інструментів, які вона має у своєму розпорядженні.

Соціальна держава – це продукт тривалої історичної еволюції, у фундаменті якої лежить єдність і боротьба держави і суспільства. Саме суспільство завжди в тому чи іншому вигляді виконувало соціальну функцію. З кінця XIX ст. держава стала носієм соціального складника, який поступово став її невідомою частиною. Звичайно, і в далекому минулому держави піклувалися про свій народ, але саме зараз значну частину відповідальності за благополуччя суспільства покладено на державу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Habermas J. The new obscurity: The crisis of the welfare state a. the exhaustion of Utopian energies. *Philosophy a social criticism*. Chestnut Hill, 1986. Vol. 11. № 2. P. 74.
2. Geissler H. *Sozialstaat. Kampf um Worter?: Polit. Begriffe im Meinmgsstreit*. München; Wien, 1980. S. 434.
3. Чушнякова Л. Теоретические вопросы соотношения законодательства на примере регулирования социальной сферы. М., 2000. С. 88–89.
4. Моль Р. Наука полиции под началомъ юридического государства. СПб., 1871.
5. Штейн Л. Учение об управлении и право управления со сравнением литературы законодательств Франции, Англии и Германии. СПб., 1874.
6. Цахер Х. Социальное государство. Государственное право Германии. Т. 1. М.: Институт государства и права РАН, 1994. С. 64.
7. Салмин А. Современная демократия: генезис, структура, культурные конфликты: опыт Франции в сравнительной ретроспективе. М.: Наука, 1992. С. 330.
8. Яковюк І. Соціальна і правова держава: співвідношення понять. Державне будівництво та місцеве самоврядування: зб. наук. праць. Х.: Право, 2001. Вип. 1.
9. Шаповал В. Конституційна категорія соціальної держави. *Право України*. 2004. № 5. С. 14–19.
10. Четверікова Л. Соціальна держава: теоретичний аспект. Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. наук. праць. Львів, 2004. Вип. 15. С. 103–107.
11. Батура Н. Політичні передумови та чинники становлення соціальної держави: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2009. С. 7.
12. Гетьман В. Як приймалась Конституція України: нотатки учасника розробки Основного закону України. К., 1996. С. 127.
13. Головащенко О. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. С. 10.
14. Гапоненко Л. Современные проблемы взаимодействия социального государства и гражданского общества: автореф. дисс. Екатеринбург, 2004. С. 22.
15. Супруненко А. Соціальна держава: передумови становлення в Україні. *Політологічний вісник: зб. наук. праць*. К.: Пресс, 2005. Вип. 18. С. 246–254.
16. Дарендорф Р. Современные фрагменты либерализма: антология. 815 С.
17. Esping-Andersen G. *The three worlds of welfare capitalism*. Cambridge, 1990. P. 30.
18. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі. К.: Пульсари, 2003. 252 с. С. 43.
19. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Лібералізм>.
20. Скуратівський В., Палій О. Основи соціальної політики. К., 2002. 370 с. С. 54.
21. Церкасевиц Л. Сучасні тенденції соціальної політики в країнах Європейського Союзу. СПб., 2002. 341 с. С. 33.
22. Рормозер Г. Кризис либерализма. Пер. с немецкого. М.: ИФРАН, 1996. С. 131–132.
23. Николаев Е. Социальное государство как конституционный принцип и его реализация в решениях Конституционного суда РФ. *Право и политика*. 2004. № 5. С. 22.